

ЕЛКА МИРЧЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН

Увод

Приложението на списание *Български език* за 2016 г. е посветено на една забележителна годишнина – 1100-годишнината от Успението на св. Климент Охридски. Тържественото отбелязване на подобни събития неизменно подтиква изследователите да насочат своите усилия към тематика, свързана с юбилейната дата.

Творчеството на св. Климент Охридски е открито за съвременната наука от руския учен Вукол Михайлович Ундолски, който открива първите Климентови слова през 40-те години на XIX в. в ръкописи от Троицко-Сергиевската лавра. През изминалите почти две столетия интересът към книжовното наследство на едно от най-ярките имена сред преките Кирило-Методиеви ученици и „първ епископ на български език“ не спира да бъде една от най-примамливите теми в палеославистиката.

Юбилейната книжка на списание *Български език* обединява трудове на палеослависти от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, СУ „Св. Климент Охридски“, ПУ „Паисий Хилендарски“ и Кирило-Методиевския център на БАН, които авторите посвещават на бележитата годишнина.

Високопоетичният стил на Климент Охридски винаги е бил в центъра на вниманието на учените. За първи път обаче омилетичното и химнографското творчество на книжовника е подложено на безпристрастен глотометричен анализ, който по категоричен начин води до изводи за устойчивостта на стила на автора в двата жанра. Направеното сравнение с подобни глотометрични измервания на други произведения от старата славянска книжнина хвърля допълнителна светлина върху сложния въпрос с атрибуцията на множество творби, които досегашните изследвания с по-голяма или с по-малка степен на вероятност приписват на Климент Охридски.

Анализът на една хипотеза за вероятно Климентово авторство на Слово за Рождество Христово от известния Тържественник F.п.I.46 от XII в. води до извода, че предполагаемото оригинално произведение на старобългарската литература е един от примерите за многократни преводи на един и същи текст през Средновековието. В славянската книжна традиция се разпространяват три самостоятелно осъществени превода, свързани с Преславския книжовен център.

В старобългарската книжнина се разпространява една непозната за византолозите хроника от X в. – Хрониката на Георги Синкел. Преводът е осъществен в най-ранна старобългарска епоха (по времето на княз Борис I и цар Симеон) и е бил записан на глаголица. Една извънредно рядка лексема в славянския текст на историческото съчинение насочва към извода, че то е било преведено от извънредно подготвен книжовник. Редица съвпадения с езика на Йоан Екзарх са повод за предположение, че старобългарският книжовник може да е бил съпричастен към превода на историческата компилация.

Изследването на състава и историческия развой на чинопоследованията от Требника е едно от най-сложните предизвикателства за изследователите. Между най-древния старобългарски глаголически Синайски евхологий от X–XI в. и следващите по време запазени ръкописни свидетелства от XIV в. лежи огромен период от време, за който могат да се правят единствено предположения. Създаването на дигиталната зографска библиотека осигури достъп на широк кръг учени до уникалната колекция, а Z-50, требник от XIII в., е свидетелство за най-ранния известен цялостно редактиран текст на Чин за приемане на монашество, различен и от Синайския евхологий, и от редактираните през XIV в. състави.

Един от най-трайните резултати от културния възход на Първото българско царство е въвеждането на кирилицата. Заедно с християнството кирилицата се разпространява не само в славянските Русия и Сърбия. През среднобългарската епоха във влашките княжества и Молдова се появява феноменът славяно-румънска книжнина на кирилица. Освен че преписват, влашките книжовници оставят по страниците на ръкописите и свои записи – колофони. В тях не само графиката е кирилска. Езикът на приписките на един от видните влашки книжовници от XVI в., Радул Граматик, е формиран под влиянието на среднобългарската книжовна норма, като носи и ясни белези на влияние от страна на българските диалекти отсам Дунава.

Ежедневният живот на средновековния човек минава през непрестанно общение с Бога, към когото той отправя молитви за защита от враждебни сили и за изцеление от болести. Сред най-древните образци на евхемни текстове с подобно предназначение са 6 молитви от глаголическия Синайски псалтир. Традицията в този жанр на старобългарската литература е извънредно устойчива. Подобни молитви се откриват в 4 късни преписа от XVIII–XIX в. Те изобилстват от изключително интересна лексика, чийто анализ добавя нови щрихи към оскъдно документираното ни книжовно наследство.

Разглеждането на лексиката в исторически план е една от най-сложните задачи в палеославистиката. Кои са причините днес прилагателното *вещ* и съществителното *вещ* да са фонетични омоними? Погледнат в диахронен аспект и през призмата на българската концептуализация на света въпросът получава интересен отговор – в техния исторически развой семантиката и съдържанието им се променят под влияние на християнските културни нагласи и на вярванията в традиционната култура.

Един от постоянно актуалните за българската лингвистика въпроси е този за балканизмите, а един сборник със смесено съдържание от XVI в. – № 101 от колекцията Пловдивската библиотека „Иван Вазов“, дава повод за нов поглед върху удвояването на субектни и обектни елементи в изречението. Извлечените примери са интерпретирани в контекста на съществуващите хипотези за произхода и хронологията на удвояването на допълнението в българския език.

Обезбългарените след Междусъюзническата война Егейска Македония и Одринска Тракия продължават и до днес да предлагат, макар и оскъдни, свидетелства за населението, живяло по тези земи. Благодарение на пионерските усилия на шепа изследователи, които търпеливо събират на терен трохи от унищоженото културно наследство, днес разполагаме с безценен материал, който е предназначен за широк кръг учени.

Приложението на списание *Български език* за 2016 г., посветено на 1100-годишнината от Успението на св. Климент Охридски, е принос към изследването както на езика на един от най-значимите средновековни български автори, така и на различни аспекти от историческия развой на старобългарския език.

✉ Проф. д-р Елка Мирчева, Секция за история на българския език
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
elka_mircheva@abv.bg